

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

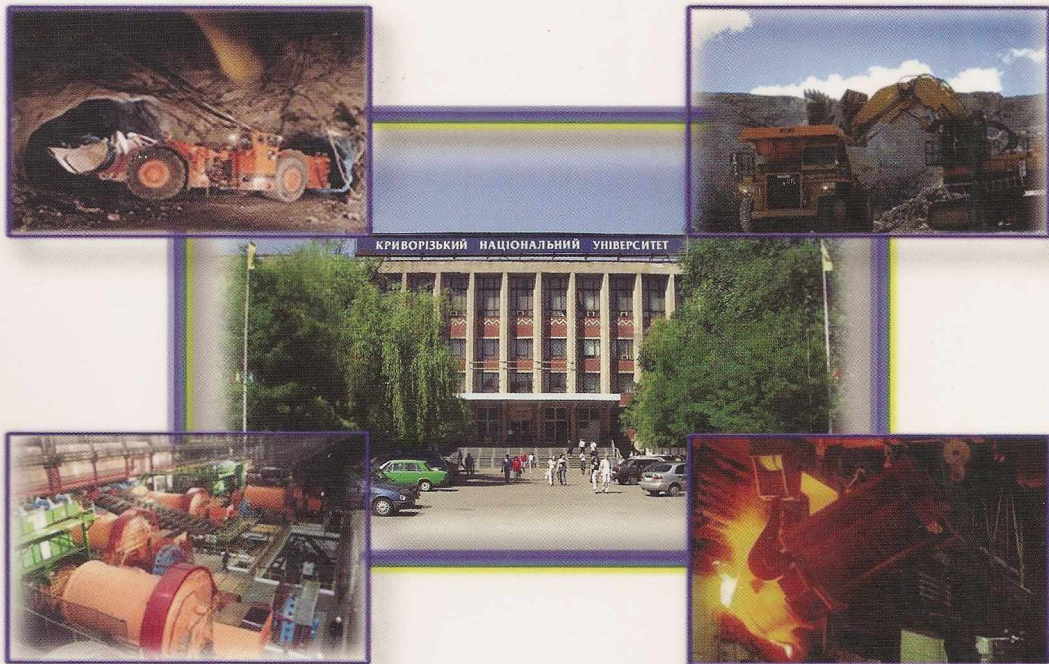
ДВНЗ «КРИВОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

Міжнародна науково-технічна конференція

Матеріали конференції

**СТАЛИЙ РОЗВИТОК ПРОМИСЛОВОСТІ
ТА СУСПІЛЬСТВА**

Т о м 2

22-25 травня 2013 року

Кривий Ріг

УДК 930.1 + 930.2

О. В. МІШАЛОВА,

к. філос. наук,

старший викладач кафедри всесвітньої історії,

Криворізького педагогічного інституту

ДВНЗ «Криворізький національний університет»

e-mail: elen-mishalova@rambler.ru

ТЕОРІЇ ІСТОРИЧНОГО НАРАТИВА В АНАЛІТИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ ІСТОРІЇ

Розглядаються теорії історичного нарративу (оповіді) в аналітичній філософії історії. Вирізняються їх характерні риси: формалізований метод дослідження, націленість на аналіз структури і логіки висловлювань історичної оповіді, розуміння історичного нарратива як певної організуючої схеми (конструкції), що твориться істориком. Підкреслюється, що основним завданням історичного нарратива є надання сенсу подіям минулого засобом пояснення та інтерпретації.

Проблема і її зв'язок з науковими і практичними завданнями. На сьогодні не вщухають дискусії стосовно природи і сутності історичного знання, об'єкту, предмету та методу історичного пізнання.

Особливої актуальності зазначені питання набувають у зв'язку з так званім «лінгвістичним поворотом» в гуманітарних науках останньої третини ХХ ст. З позицій лінгвістичного повороту історична дійсність розглядається як сукупність текстів у вузькому (оповідь, документ) та широкому (будь-яка знаково-символічна система) розумінні. Таким чином, важливого значення набуває методологія вивчення історичних текстів, зокрема історичного нарратива (оповіді), з точки зору аналітичної філософії історії. В сучасній світовій філософській думці виокремлюються дві основні конкуруючі між собою філософські традиції: континентальна та аналітична (англо-саксонська). Остання, як зазначає Я. В. Шрамко, виникнувши у другій половині ХІХ ст. в Австрії та Німеччині, у ХХ ст. зайняла домінуюче положення в академічній філософії країн англомовного світу (Великобританія, Сполучені штати Америки, Канада, Австралія, Нова Зеландія) і у таких країнах континентальної Європи як Голландія, Швеція, Данія, Норвегія, Фінляндія. Аналітична філософія також широко представлена на філософських кафедрах університетів Німеччини, Франції, Італії та інших європейських країн. Важливо підкреслити, що достатньо складно дати загальну характеристику аналітичного напрямку філософії з точки зору конкретних змістових положень, котрі б поділялися всіма його прихильниками.

Аналітична філософія являє собою певний стиль філософствування, в якості важливих елементів якого можна визначити по-перше, намагання розглядати та вирішувати філософські проблеми за допомогою філософського аналізу мови (так званий лінгвістичний поворот); по-друге, активне використання методів і засобів (у тому числі й технічних) сучасної логіки та зв'язок з певного роду точною філософською термінологією, що вводиться і визначається логічно коректним чином; по-третє, високі вимоги до ясності та чіткості аргументації, яка застосовується для обґрунтування тих чи інших філософських положень. У другій половині ХХ ст. предметом активних досліджень аналітичної філософії стало проблемне поле історичної науки. Аналітична філософія історії здійснює дослідження дискурсу історії як наукової дисципліни за допомогою: (1) концептуального аналізу історії з метою забезпечення надійних основ історичного знання; (2) аналізу предметного поля історичної теорії та принципів її побудови; (3) аналізу методології історії, яка перетинається з новими проблемними областями феноменології і герменевтики; (4) історичний аналіз конкретно-історичних звичаїв слововживання.

В цілому зосереджується увага на пошуку задовільної концепції історичного пояснення, на дослідженні структури нарратива загалом і нарративних речень зокрема, а також на аналізі проблем історичного пізнання. Варто зазначити, що істотний вплив на формування аналітичної філософії історії здійснила концепція об'єктивної епістемології К. Поппера, на думку якого, епістемологія повинна зосереджуватися на дослідженні наукових проблем, проблемних ситуацій, наукових припущень (під якими розуміються наукові гіпотези або теорії), наукових дискусій та критичних роздумів, а також тієї ролі, котру відіграють емпіричні свідчення в аргументації, і тому на вивченні наукових журналів, книг та експериментів. Вагомим внеском у розробку проблематики аналітичної філософії історії стала робота К. Гемпеля «Функція загальних законів в історії», з якої, як вважає М. О. Кукарцева, і починається історія аналітичної філософії історії.

Основний зміст моделі охоплюючого закону полягає в твердженні, що охоплюючі (універсальні) закони («загальні гіпотези» або «теорії») відіграють у гуманітарних науках, зокрема в історії, аналогічну роль, що і в природничих науках. Всі індивідуальні (окремі) випадки підводяться під ці охоплюючі закони таким чином, що відбувається логічна дедукція особливого явища із загального закону. На думку В. М. Сирова, полеміка з програмою К. Гемпеля стала висхідною точкою боротьби історичного нарратива за набуття статусу науковості, тобто формування нарративної філософії історії.

Одна з перших теорій історичного нарратива в аналітичній філософії історії була запропонована А. Данто, на думку якого оповідь певною мірою вже являє собою форму пояснення, оскільки містить пояснення поряд з повідомленням про те, що ж насправді відбулося. У концепції історичної оповіді А. Данто нарратив порівнюється з певного роду «харкасом» і вирізняються два основних його різновиди: атомарний та молекулярний. Перший утворює аналогію дедуктивному виводу і відповідає моделі охоплюючого закону Гемпеля-Поппера. Більш складним є молекулярний нарратив, який описує зміни (події), для пояснення котрих не існує однієї причини.

Визначаючи основною метою історичної науки надання сенсу фактам, А. Данто підкреслює, що історик володіє значною перевагою по відношенню до діючих осіб історичних подій або їх сучасників, оскільки має унікальну можливість бачити ці події у часовій перспективі. Саме завдяки цьому історик може вказати на такі особливості історичної ситуації (подій), про які нічого б не могли сказати їхні очевидці або сучасники.

Варто зазначити, що на формування теорій історичної оповіді в межах аналітичної філософії історії значно вплинула концепція філософії історії Р. Дж. Коллінгвуда, на думку якого, «те, що сприймається тут-і-зараз ніколи не може бути сприйнятим й тим більше поясненим у всій його цілісності, а безкінечне минуле ніколи не може бути охоплене цілком». В історії, як і у всіх інших науках, жоден результат не може бути остаточним. Свідощтва минулого, які знаходяться в нашому розпорядженні у процесі вирішення будь-якої конкретної проблеми, змінюються разом зі зміною історичного методу чи компетенції історика, принципів інтерпретації. Саме через ці постійні зміни, якими б повільними вони не здавалися спостерігачу в короткостроковій перспективі, «кожне нове покоління повинно переписувати історію по-своєму, а кожен новий історик не задовольняється тим, що дає відповіді на старі питання: він повинен переглядати й самі питання».

Автором концепції історичного нарратива, що, на думку дослідників, здійснила «поворот» в англо-саксонській історіографії, є Х. Уайт, якого також називають прихильником «риторичного аналізу» історичних творів. За Х. Уайтом, опис історії залишається риторичним і літературним, оскільки продовжує використовувати звичні грамотні мову та письмо як найкращі засоби для вираження результатів дослідження минулого.

Учений відстоює позицію близькості історії та літератури, наголошуючи, що досягнення історіологічного (historiological) розуміння історичного феномену вимагає написання скоріше «літературного», аніж «наукового». На його думку, конститууюча активність історика, завдяки котрій останній творить минуле як можливий об'єкт наукового дослідження і, що більш важливо, як об'єкт оповіді (narrativization), однаковою мірою є справою уяви і раціонального пізнання. Тому Х. Уайт сам характеризує свою теорію як спробу концептуалізації більше «поетики» історіографії, аніж «філософії» історії.

Історична праця (нарратив), на думку Х. Уайта, є словесною структурою у формі оповідного прозаїчного дискурсу. Відповідно до його теорії, історичний нарратив являє собою певну комбінацію сюжетної лінії (за аналогією з літературою: роман, комедія, трагедія, сатира), типу пояснення (формалістичне, механістичне, органічне, контекстуальне) та ідеологічного обґрунтування (з позицій анархізму, радикалізму, консерватизму, лібералізму). За Х. Уайтом, існує певна вибіркова спорідненість між різними типами побудови сюжету, доказу та ідеологічного підтексту в конкретній історичній праці, що ґрунтується на основі структурних гомологій. «Оповідь накладає на реальність форму і зміст такого сенсу, котрий зустрічається лише в історіях (stories)».

Х. Уайт постулює глибинний рівень історичної свідомості, на якому історик обирає концептуальні стратегії (епістемологічний, естетичний та моральний виміри), за допомогою яких пояснює і представляє дані, здійснюючи по суті поетичний – префігуруючий акт. Вирізняються чотири типи префігурації (модуси історичної свідомості), що називаються за

іменами тропів поетичної мови – метафора, метонімія, синекдоха та іронія, за допомогою котрих неявно санкціонуються теоретичні параметри історичного наратива.

Гострі дискусії викликала ідея фікціональності історичного наратива, відповідно до якої його зміст є так само «вигаданим», як і «відкритим». Однак, як пізніше зауважив Х. Уайт, поняття вимислу застосовувалося ним у його сучасному розумінні - гіпотетичного конструкту, лінгвістичного або дискурсивного вимислу (в етимологічному сенсі латинського слова «fictio» - дещо зроблене чи створене). Під фікцією мається на увазі лінгвістичний артефакт: вербальний об'єкт, чия зв'язність та ясність не виявлені, а створені використанням граматичних, синтаксичних і риторичних потужностей мови. Для того, щоб бути взагалі написаною, історія повинна звертатися до здатності розуму створювати вимисли (фікції), тобто надавати форму історичному часу, локалізувати історичні події, вигадувати сюжети для послідовного руху історичної реальності. За Н. Партнером, «фікція» у сучасному літературно-критичному й філософсько-історичному дискурсі являє собою «термін, суворо обмежений дескрипціями, за допомогою яких інтелект надає подіям значиму форму». Отже, Х. Уайт надає більш розгорнуту модель праці з історії, виділяє декілька показників її будови і, хоча він робить свій висновок на основі аналізу історичних праць XIX ст., запропоновану схему можна застосовувати у дослідженні будь-якого історичного наратива.

Певним продовженням методологічної концепції Х. Уайта стала теорія наративної логіки Ф. Р. Анкерсмита, з ім'ям якого пов'язують наративний етап розвитку англо-саксонської філософії історії або « нової філософії історії ». Ф. Р. Анкерсміт виходить із твердження про необхідність чіткого поділу між історичним дослідженням з визнанням за останнім певної автономії і незалежності по відношенню до минулого. За Ф. Р. Анкерсмітом, наративи задають певне бачення минулого – «бачення як...», функціонуючи в якості правила або системи правил, котрі встановлюють, як саме необхідно представляти собі минуле.

Підсумовуючи, варто підкреслити, що наративна логіка Ф. Р. Анкерсмита - це логіка репрезентації та інтерпретації (якими є історичні оповіді), тобто суто номіналістична. Наративи не відображають, а визначають «лице» минулого. Наративізм є конструюванням не того, чим минуле могло б бути, а наративних інтерпретацій минулого. Останні в свою чергу являють собою організацію знання, а не знання саме по собі. Наративна інтерпретація (нарратив) виступає інструментом розуміння в історичній науці. Наш час з його надлишком інформації, зіткнувшись скоріше з проблемою організації знання та інформації, аніж з їх отриманням, актуалізує дослідження у межах нарративізму. Функціональною можна назвати «категоріальну схему» аналізу історичних праць А. Мегілла. Він вирізняє чотири основні завдання історіографії: опис, пояснення, аргументація та інтерпретація. В залежності від того, яке з них превалює в тій чи іншій роботі історика, вона може відповідати формі нарратива або відхилитися від неї, хоча усі з названих функцій обов'язково присутні у кожному історичному дослідженні. Наративом, за А. Мегіллом, є праця, в якій «історичні дії, події, герої та оточення будуть відігравати (але в різних пропорціях) істотну роль в тексті». Це робота, в якій саме опис певного аспекту історичної реальності – розповідь про те, що мало місце – домінує, є головним завданням.

Цікавою ідеєю в концепції історичного наратива А. Мегілла є виділення чотирьох рівнів його концептуалізації: по-перше, власне історична оповідь; по-друге, «майстер-нарратив», тобто повідомлення, що претендує на авторитетний виклад певного окремого сегменту історії (наприклад, історія нації); по-третє, «великий нарратив» або повідомлення, яке вважається найбільш авторитетною версією історії взагалі (універсальна історія); по-четверте, «метанарратив» (найчастіше розуміється як віра в Бога чи раціональність, іманентну світу, що слугує виправданням «великого нарратива»).

Таким чином, можна зробити висновок, що незважаючи на значне різноманіття підходів до розуміння природи історичного знання («наукове» чи «літературне») і, відповідно, концепцій історичного наратива, представників аналітичної філософії історії поєднує між собою ряд особливостей: (1) формалізований метод дослідження; (2) намагання з'ясувати сутність історичного знання за допомогою аналізу структури і логіки висловлювань історичного наратива; (3) розуміння історичної оповіді як певної організуючої схеми, конструкції, що твориться істориком; (4) основним завданням історичного наратива вважається надання сенсу подіям минулого засобом пояснення та інтерпретації (нарратив як інструмент пояснення і інтерпретації).